

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЯСЕНИЦЬКИЙ ЮРІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 343.24:355.11(477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Донецькому державному університеті внутрішніх справ

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Назимко Єгор Сергійович,
Департамент освіти, науки та спорту Міністерства
внутрішніх справ України,
заступник директора – начальник управління науки,
інновацій та спорту

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Тичина Дмитро Михайлович,
Національна академія внутрішніх справ,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської
діяльності;

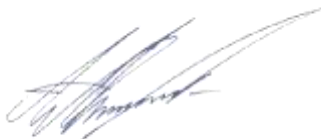
доктор юридичних наук, професор
Луценко Юрій Васильович,
Таврійський національний університет
імені В.В. Вернадського,
професор кафедри державно-правових
і гуманітарних дисциплін

Захист відбудеться «19» грудня 2025 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035,
м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «18» листопада 2025 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Андрій АНТОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення національної безпеки є основним завданням будь-якої правової та демократичної держави, виконання якого потребує застосування комплексного підходу. Такий підхід має бути спрямований на виявлення та своєчасне усунення ризиків і загроз, що можуть виникнути на кожному етапі здійснення державної політики. Зазначене може бути реалізовано шляхом посилення обороноздатності держави та воєнної безпеки, що сприятиме ефективності забезпечення територіальної цілісності й недоторканності державних кордонів.

Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 було затверджено Стратегію воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», метою якої визначено завчасно підготовлену та всебічно забезпечену всеохоплюючу оборону України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Однією з основних цілей, пріоритетів і завдань реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва було передбачено реалізацію ефективних антикорупційних програм і запровадження нетерпимості до корупції та виявів корупційних явищ, виявлення та припинення кримінальних та інших правопорушень, підвищення рівня доброчесності в силах оборони.

Водночас, попри визначений пріоритет у протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються у військовій сфері, після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількісний показник протиправних діянь проти встановленого порядку несення військової служби демонструє тенденцію до зростання. Відповідно до даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора¹, 2020 року було обліковано 4055 військових кримінальних правопорушень; 2021 року – 3037; 2022 року – 13 766; 2023 року – 28 666; 2024 року – 93 900. Станом на квітень 2025 року було обліковано 72,5 тис. військових кримінальних правопорушень, що майже втричі (на 27 %) перевищує кількісний показник аналогічного періоду минулого року. Вказане дозволяє спрогнозувати, що на кінець 2025 року кількість вказаних суспільно небезпечних діянь значно перевищить показники 2024 року. Найбільш поширеним у всьому масиві облікованих військових кримінальних правопорушень залишається самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України), питома вага якого становить 84,4 %. Наведені статистичні дані свідчать про низьку ефективність кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються військовослужбовцями в Україні. Вказане зумовлено неоднозначністю в підходах учених до розв’язання проблем,

¹ Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

пов'язаних із застосуванням до військовослужбовців заходів кримінально-правового характеру. Отже, питання подальшого розвитку кримінального законодавства в цій частині потребує критичного осмислення, а також виявлення способів його вдосконалення.

Проблема кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців є предметом дослідження низки вчених – фахівців у галузі кримінального права та кримінології, серед яких доцільно виокремити наукові роботи П. П. Богуцького, В. В. Василевича, А. А. Вознюка, В. К. Грищука, Л. М. Демидової, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, О. Ю. Дрозда, О. О. Дудорова, А. П. Запотоцького, В. В. Коваленка, М. В. Корнієнка, Ю. В. Луценка, Р. О. Мовчана, С. А. Мозоля, В. О. Навроцького, Є. С. Назимка, К. М. Оробця, М. І. Панова, Є. О. Письменського, М. А. Погорецького, Ю. А. Пономаренка, Т. І. Пономарьової, А. В. Савченка, О. М. Сарнавського, Р. А. Сербина, О. С. Тарасенка, Д. М. Тичини, В. І. Тютюгіна, Л. Д. Удалової, О. Ю. Хабло, М. І. Хавронюка, С. О. Харитонова, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, А. В. Чугаєвської, В. І. Шакуна та ін.

Доробок зазначених авторів має важливе наукове та практичне значення. Проте весь спектр проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців залишаються нерозв'язаними, а в теорії кримінального права та кримінології не запропоновано комплексне вирішення низки важливих теоретичних і прикладних проблем, зокрема щодо: уточнення складів окремих військових кримінальних правопорушень; визначення переліку видів військових кримінальних правопорушень, вчинення яких має унеможливлювати застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру; удосконалення санкцій кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за військові суспільно небезпечні діяння; удосконалення спеціальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців; удосконалення спеціальних видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані до військовослужбовців, тощо. Отже, зазначене зумовило обрання цієї теми дисертації, визначення об'єкта і предмета дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана з урахуванням Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23). Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції Об'єднаних сил)» (012U105580).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення меж кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень, уточнення особливостей застосування до військовослужбовців інститутів покарання та звільнення від покарання, а також розроблення на цій основі системи заходів і засобів, спрямованих на вдосконалення національного кримінального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення визначеної мети в дисертації поставлено і вирішено такі основні задачі:

- проаналізувати генезис становлення та розвитку кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні;
- з'ясувати підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців;
- узагальнити апробований досвід європейських країн щодо визначення меж кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців і розробити пропозиції щодо його використання в Україні;
- надати кримінально-правову характеристику видів покарань, пов'язаних із позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям;
- визначити сутність видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям;
- схарактеризувати розміри покарань, які можуть бути призначені за вчинення військових кримінальних правопорушень;
- встановити специфіку безумовних видів звільнення військовослужбовців від покарання;
- розкрити сутність умовних видів звільнення військовослужбовців від покарання;
- сформулювати рекомендації стосовно вдосконалення національного кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова протидія військовим кримінальним правопорушенням.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність і покарання військовослужбовців за кримінальним законодавством України.

Методи дослідження обрано відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. За допомогою *онтологічного методу* досліджено норми кримінального законодавства в частині заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до військовослужбовців (усі розділи); *діалектичний та системно-структурний методи* використано під час аналізу змін і доповнень, які вносились до національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців (розділи 2, 3); *порівняльно-правовий (компаративний) метод* застосовано в межах вивчення досвіду європейських держав щодо заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до військовослужбовців (підрозділ 1.3); *метод юридичного аналізу* надав можливість сформулювати систему змін і доповнень до

КК України в частині кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців (усі розділи); метод *контент-аналізу* уможливив опрацювання матеріалів судової практики щодо особливостей притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності та обрання виду й розміру покарання (усі розділи). *Статистичні та математичні методи* використано для аналізу статистичної звітності Офісу Генерального прокурора та судової статистики щодо кількісно-якісних показників військових кримінальних правопорушень (усі розділи).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора та судова статистика за 2020–2025 роки (квітень) щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби; видів і розмірів покарань, які були призначені військовослужбовцям, та видів їх звільнення від покарання; матеріали судової практики (досліджено 125 вироків, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень); зведені дані анкетування 43 слідчих та 50 оперуповноважених органів Державного бюро розслідувань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних досліджень щодо проблем кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців за кримінальним законодавством України в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, у якому визначено межі кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень, уточнено особливості застосування до військовослужбовців інститутів покарання та звільнення від покарання, на підставі чого розроблено систему заходів і засобів удосконалення національного кримінального законодавства. У роботі обґрунтовано низку концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– запропоновано визначити в ст. 62 КК України вчинення військового кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як підставу, яка унеможливорює застосування такого виду покарання, як тримання в дисциплінарному батальйоні, що зумовлено декількома факторами: 1) граничні розміри такого виду покарання не відповідають розмірам покарання у виді позбавлення волі (у разі заміни), яке може бути призначене за вчинення військового кримінального правопорушення в умовах воєнного стану; 2) заміна позбавлення волі на тримання в дисциплінарному батальйоні в умовах воєнного стану унеможливорює застосування до військовослужбовців положень ст. 81-1 КК України;

– з урахуванням позитивного досвіду Німеччини та Франції доведено доцільність, а також запропоновано структуру та змістове наповнення проєкту Закону України «Про кримінальну відповідальність та покарання військовослужбовців», метою якого передбачено регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з кримінально протиправним посяганням на порядок несення військової служби;

– доведено доцільність декриміналізації злочину, передбаченого ст. 336-2 КК України, через такі основні причини: 1) відсутність відносної поширеності такого суспільно небезпечного діяння, про що свідчить його низький кількісний показник; 2) наявність інших кримінально-правових норм, що за умови внесення відповідних змін можуть застосовуватись до осіб, які вчинили такі діяння (наприклад, ст. 407–408 КК України). На доцільність удосконалення кримінального законодавства в цій частині вказують також такі додаткові фактори: 1) незадовільна конструкція кримінально-правової норми в частині визначеної форми реалізації об'єктивної сторони діяння – ухилення від «прийняття» на військову службу за контрактом може призводити до проблем у її застосуванні та виникнення підстав для уникнення кримінальної відповідальності (про що вже зазначали В. І. Тютюгін, Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова, К. М. Орбець та ін.); 2) неправильно визначений родовий об'єкт знижує ефективність і впливає на межі пеналізації суспільно небезпечного діяння – фактично особа, умовно-достроково звільнена від відбування покарання для проходження військової служби, яка ухилилась від прийняття на таку службу, не виконує умов звільнення від покарання, а отже, передусім посягає на суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність органів правосуддя, а вже потім – на суспільні відносини, що забезпечують порядок мобілізації; 3) покарання за таке протиправне діяння застосовується лише тоді, коли особа його вчинила до прибуття на місце несення служби. У всіх інших випадках такі діяння кваліфікуються за ст. 407–408 КК України без сукупності зі злочином, передбаченим ст. 336-2 КК України;

удосконалено:

– наукову позицію щодо доцільності визначення в ст. 84-1 КК України підстави, яка унеможливорює застосування до особи такого виду звільнення від покарання. За аналогією зі ст. 81-1 КК України аргументовано, що такою підставою може бути вчинення тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів, а також кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– положення щодо доцільності уточнення підстав для позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу шляхом доповнення ст. 54 КК України вказівкою, відповідно до якої такий вид покарання може бути застосований у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з виконанням службового чи військового обов'язку;

– теоретичні підходи щодо вдосконалення кримінально-правової норми, у якій передбачено підстави звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку шляхом розширення переліку протиправних діянь, які унеможливають застосування до особи положень, передбачених ст. 80 КК України, та доповнення ч. 6 цієї норми кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України;

дістало подальший розвиток:

– доктринальні підходи щодо доцільності унеможливлення застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 402 КК України, положень ч. 1 ст. 69 КК України;

– твердження про доцільність розширення переліку видів кримінальних правопорушень, за вчинення яких особі в якості додаткового покарання може бути призначено позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, шляхом виключення зі ст. 54 КК України вказівки на тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони впроваджені та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для проведення досліджень, метою яких є розв’язання проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців, а також пеналізації військових кримінальних правопорушень (акти Донецького державного університету внутрішніх справ від 28 квітня 2025 року, Національної академії внутрішніх справ № 160/2-нд від 18.08.2025 року);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики застосування до військовослужбовців заходів кримінально-правового характеру та підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, до підслідності яких віднесено військові кримінальні правопорушення (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 29 серпня 2025 року);

– *освітньому процесі* – у межах викладання дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія» тощо, а також під час підготовки лекцій і навчальних посібників (акти Донецького державного університету внутрішніх справ від 29 квітня 2025 року, Національної академії внутрішніх справ № 160/1-оп від 18.08.2025 року).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено під час виступів на науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення (м. Київ, 4 листопада 2021 р.), «Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації» (м. Київ, 2 грудня 2022 р.), «Актуальні питання реформування правової системи держави: теорія та практика (м. Київ, 26 травня 2023 р.), «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, 25–26 грудня 2024 р.), «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига, 19–20 березня 2025 р.), «Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період (м. Київ, 30 квітня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 12 наукових працях, серед яких шість статей у наукових фахових періодичних виданнях (одна – у науковому періодичному виданні іншої держави), шість тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (163 найменування) і двох додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 223 сторінки, обсяг основного тексту дисертації – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі визначено актуальність теми дослідження, його зв'язок з науковими програмами, планами й темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методологічні засади дослідження. Висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації, схарактеризовано структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні засади та практика кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Генезис становлення та розвитку кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні»* проаналізовано особливості становлення та розвитку національного кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності військовослужбовців, а також визначено тенденції та пріоритетні напрями формування кримінально-правової політики в цій сфері.

З урахуванням основних тенденцій розвитку кримінального законодавства у сфері кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців виявлено поступове посилення їх меж, що зумовлено: 1) актуалізацією військового права, визначеною потребою в забезпеченні нормального функціонування сектору оборони; 2) необхідністю в унормуванні кримінально-правових відносин між державою та військовослужбовцями, які порушили кримінальне законодавство; 3) необхідністю в розмежуванні заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до цивільних і військових осіб. Визначено, що посилення меж кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців відбулося шляхом внесення змін і доповнень як до Загальної, так і до Особливої частин Кримінального кодексу України, а також інших нормативно-правових актів, якими було врегульовано порядок несення військової служби.

У підрозділі 1.2 *«Підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців»* розкрито і систематизовано передумови створення специфічних кримінально-правових заходів, які можуть застосовуватись до військовослужбовців.

Доведено, що підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців мають бути диференційовані на такі: 1) нормативно-правові; 2) соціальні; 3) кримінологічні; 4) міжнародно-правові. Визначено, що нормативно-правову платформу кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців в Україні утворює Конституція, якою встановлено загальні засади захисту інтересів держави та суспільства, однією з яких є захист Батьківщини, незалежності й територіальної цілісності України.

З'ясовано, що відсутність чітко визначених міжнародно-правових засад кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців суттєво ускладнює процес формування цього напрямку в національному кримінальному законодавстві. Зауважено, що міжнародні правові документи визначають особливості взаємодії з більшістю специфічних і вразливих категорій суб'єктів кримінальних правопорушень. Водночас, з огляду на те, що процес притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності та покарання не є типовим,

як і види покарань, які до них можуть бути застосовані, наявність визначеного та закріпленого на рівні міжнародних правових документів порядку сприяло би вдосконаленню військового кримінального законодавства.

Встановлено, що визначення меж кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, а також криміналізація певних видів військових кримінальних правопорушень частково є результатом інтеграції в національне кримінальне законодавство положень міжнародного гуманітарного права. Це стосується не лише воєнних злочинів, а й відповідних підстав кримінальної відповідальності та покарання, а також звільнення від них військовослужбовців.

У підрозділі 1.3 «Досвід європейських країн щодо кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців» досліджено національне законодавство європейських країн, яким урегульовано суспільні відносини у сфері порядку проходження військової служби та визначено правові заходи їх захисту.

З урахуванням особливостей досліджуваного виду кримінальних правопорушень та можливості вчинення їх спеціальним суб'єктом для вивчення було обрано країни, які є членами ЄС та НАТО, що зумовлено потребою у встановленні специфіки військового кримінального права держав, які беруть участь у врегулюванні криз та операціях із реагування на надзвичайні та воєнні стани. Для забезпечення цієї мети в межах дослідження обрано такі країни, як Латвія, Польща, Німеччина, Словаччина, Угорщина, Франція та Чехія.

Аргументовано положення про те, що кримінальне законодавство більшості європейських країн мають схожу з українською систему покарань і видів кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями. Схожими рисами визначено: 1) застосування однакових видів покарань, основними з яких є військове ув'язнення; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; службові обмеження для військовослужбовців; позбавлення державних нагород; 2) можливість заміни покарання у виді позбавлення волі більш м'яким за наявності визначених законодавством підстав; 3) схожі види кримінальних правопорушень, видів і розмірів покарань, які можуть бути призначені за їх вчинення (Латвія, Польща, Угорщина та Чехія). Відмінними рисами визначено: 1) диференціацію видів військових кримінальних правопорушень відповідно до конкретних суспільних відносин, на які здійснюється кримінально протиправний вплив (Словаччина, Чехія); 2) можливість застосовувати до військовослужбовців, яким призначено покарання у виді службових обмежень додаткових обов'язків (окрім відрахування в дохід держави певної суми) (Польща).

Позитивним і доцільним для імплементації визначено створення окремого нормативно-правового акта, скерованого на регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з посяганням на порядок несення військової служби (Німеччина, Франція). Структура документа має передбачати: 1) перелік загальних термінів, які використовуються в нормативно-правовому акті; 2) загальні положення щодо кримінальної відповідальності та підстав для звільнення від кримінальної відповідальності (за аналогією із загальними, що викладені в національному кримінальному законодавстві); 3) загальні положення щодо покарання та звільнення від покарання (за аналогією із загальними, що викладені в

національному кримінальному законодавстві). Попри потребу у визначенні специфіки кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, змістове наповнення такого нормативно-правового акта має відповідати загальним принципам кримінального права й положенням чинного КК України.

Розділ 2 «Теоретичні засади та практика призначення покарання військовослужбовцям» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Види покарань, пов'язаних із позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям»* на основі узагальнення судової практики та загальних тенденцій розвитку кримінального законодавства запропоновано шляхи вдосконалення окремих кримінально-правових норм, у яких визначено підстави застосування до військовослужбовців видів покарань, пов'язаних із позбавленням волі.

На підставі результатів аналізу 125 вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами вчинення військових кримінальних правопорушень, встановлено, що тенденція до пом'якшення покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 402 КК України, шляхом призначення нижчої за визначену в санкції ч. 4 ст. 402 КК України найнижчу межу позбавлення волі та заміни цього виду покарання на тримання в дисциплінарному батальйоні, а також застосування до військовослужбовців, які вчинили такі суспільно небезпечні діяння, звільнення від покарання з випробуванням залишається незмінною, попри чітко визначені правові позиції Верховного Суду. Наведено додаткові аргументи на підтвердження позицій учених (Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова) щодо доцільності доповнення переліку кримінальних правопорушень, вчинення яких унеможлиблює застосування до особи більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, протиправним діянням, передбаченим ст. 402 КК України.

Обґрунтовано доцільність визначення в ст. 62 КК України вчинення військового кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як підстави, яка унеможлиблює застосування такого виду покарання, як тримання в дисциплінарному батальйоні. Вказана позиція зумовлена, по-перше, тим, що цей вид покарання може бути призначений строком від 6 місяців до 2 років, тоді як у санкціях частин норм кримінального законодавства, у яких встановлено кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, передбачено виключно покарання у виді позбавлення волі здебільшого строком від п'яти років. По-друге, заміна позбавлення волі на тримання в дисциплінарному батальйоні визнана недоцільною, оскільки це унеможлиблює застосування до таких осіб положень ст. 81-1 КК України.

У підрозділі 2.2 *«Види покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям»* проаналізовано заходи кримінально-правового характеру, не пов'язані з позбавленням волі, які можуть застосовуватись до військовослужбовців.

Зазначено, що суди не мають одноставної позиції щодо обрання виду та розміру покарання за вчинені військові кримінальні правопорушення. На підставі аналізу 125 вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення окремих видів військових кримінальних правопорушень (зокрема

протиправного діяння, передбаченого ст. 402 КК України), встановлено, що майже в жодному з них за схожих обставин, які пом'якшують/обтяжують кримінальну відповідальність, не було призначено додаткового покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців. Ще однією виявленою проблемою є відсутність механізму розмежування випадків, коли покарання у виді позбавлення волі для військовослужбовців може бути замінене на тримання в дисциплінарному батальйоні, а коли – на службові обмеження для військовослужбовців.

Наведено додаткові аргументи на підтримання позиції вчених (М. В. В'юник та ін.) щодо вдосконалення такого виду покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу в частині обмеження підстав для його застосування шляхом визначення в ст. 54 КК України, що такий кримінально-правовий захід може бути застосований виключно в разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з виконанням службового чи військового обов'язку.

Зауважено, що визначення в ч. 1 ст. 58 КК України можливості суду призначати службове обмеження для військовослужбовців, з огляду на суб'єктивну оцінку обставин справи й особи засудженого, частково порушує принцип справедливості та має бути уточнене з метою усунення випадків неоднакового застосування норм кримінального законодавства.

У підрозділі 2.3 «Розміри покарань, які можуть бути призначені за вчинення військових кримінальних правопорушень» викладено пропозиції щодо вдосконалення санкцій кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення.

Встановлено, що санкції норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, не можна вважати ані ефективними, ані такими, що відповідають меті посилення оборонного потенціалу держави. За результатами аналізу розмірів і видів покарань, які можуть бути призначені за вчинення військових кримінальних правопорушень, визначено, що майже кожен простий склад суспільно небезпечного діяння передбачає позбавлення волі, а також спеціальні види покарання для військовослужбовців; більшість санкцій є альтернативними та передбачають досить широкий перелік каральних заходів кримінально-правового характеру.

З'ясовано, що низку законодавчих рішень щодо пеналізації військових кримінальних правопорушень складно оцінити як однозначно позитивні, що зумовлено декількома факторами: 1) 2023 року було змінено підхід до змісту покарання у виді арешту, який наразі може бути застосований виключно до військовослужбовців. Попри це, більшість санкцій кримінально-правових норм розділу XIX не передбачають такого виду покарання; 2) за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 435 КК України, законодавцем передбачено такі види покарання, як пробаційний нагляд та обмеження волі. Такий підхід також видається дещо нелогічним і недостатньо обґрунтованим, оскільки законодавець неаргументовано порушив послідовність видів покарань, передбачених у ст. 51 КК України, у ч. 1 якої між пробаційним наглядом та обмеженням волі передбачено покарання у виді арешту, який може бути призначений виключно військовослужбовцю.

Розділ 3 «Теоретичні засади та практика звільнення військовослужбовців від покарання та його відбування в Україні» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Безумовні види звільнення військовослужбовців від покарання»* на підставі аналізу кримінально-правових норм і судової практики окреслено основні тенденції в застосуванні до військовослужбовців безумовних видів звільнення від покарання.

Визначено, що традиційно звільнення від покарання вважається заохочувальним та/або альтернативним заходом кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Водночас рішення щодо можливості звільнити особу від покарання або від подальшого відбування покарання суд приймає з огляду на результати оцінки наявності або відсутності підстав для застосування такого кримінально-правового інституту. Проте аналіз норм Загальної частини КК України, у яких викладено основні положення щодо звільнення від покарання, засвідчує, що законодавець фактично не визначає вичерпного переліку підстав, які дозволяють застосовувати до кримінального правопорушника зазначені привілейовані заходи. Отже, така ситуація зумовлює суддівський суб'єктивізм і може негативно впливати на розвиток кримінально-правової політики в Україні.

Доведено, що Європейський суд з прав людини здебільшого рекомендує за наявності можливості утримуватись від застосування занадто репресивного кримінально-правового впливу, зокрема шляхом віддання переваги альтернативним засобам кримінально-правового характеру, а також видам покарання, які не пов'язані із позбавленням волі. Водночас серйозною прогалиною у цьому контексті є відсутність міжнародного правового механізму захисту прав військовослужбовців, які вчинили кримінальне правопорушення. Фактично до таких осіб застосовуються положення та рекомендації, викладені в загальних міжнародних правових актах, що знижує якість реалізації кримінально-правової політики щодо спеціальних суб'єктів кримінальної відповідальності. Це також стосується і вдосконалення субінститутів непризначення покарання таким кримінальним правопорушникам.

У підрозділі 3.2 *«Умовні види звільнення військовослужбовців від покарання»* розглянуто особливості застосування до військовослужбовців умовних видів звільнення від покарання.

Констатовано, що ст. 75 КК України потребує вдосконалення в частині уточнення підстав для застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням задля уникнення оцінних понять, таких як «враховуючи... особу винного та інші обставини справи». Авторська позиція не є новою для науки кримінального права, адже вчені неодноразово звертали увагу на необхідність уникати під час конструювання кримінально-правових норм оцінних понять, оскільки це утворює підстави для суддівського суб'єктивізму, неоднакового застосування та тлумачення кримінально-правових норм.

Проаналізовано норму, якою встановлено кримінальну відповідальність за ухиляння від прийняття на військову службу за контрактом (ст. 336-2 КК України). Встановлено, що відповідно до судової статистики, з червня 2024 року до лютого 2025 року було обліковано лише один випадок вчинення кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 336-2 КК України. Доведено, що така ситуація має бути пояснена не відсутністю поширеності такого діяння, а тим, що в більшості випадків особи, які були умовно-достроково звільнені від відбування покарання на підставі ст. 81-1 КК України, вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 407 та 408 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство). Підсумовано, що такі суспільно небезпечні діяння відбуваються вже після прибуття звільненої від покарання особи на місце несення служби.

З'ясовано, що вид і розмір покарань, передбачених ст. 408 та 336-2 КК України, є різними: за вчинення діяння, визначеного ч. 4 ст. 408, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, тоді як за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336-2 КК України, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Аналіз судових вироків дозволив констатувати, що в більшості випадків за вчинення дезертирства особам призначається найнижча межа покарання у виді позбавлення волі – п'ять років та, відповідно, приєднується частина покарання від відбування якого особу було звільнено на підставі ст. 81-1 КК України. Фактичні випадки ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особами, яких під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнено умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, залишаються латентними, оскільки вчиняються після прибуття на місце служби. Визначено, що за активного збільшення кількісного показника кримінальних правопорушень, передбачених ст. 408 КК України, кількість діянь, передбачених ст. 336-2 КК України, залишається майже нульовою, попри те, що таке кримінальне правопорушення криміналізоване вже майже рік.

Зауважено, що ефективність умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, а також його значення для підвищення якості формування оборонного потенціалу залишаються недоведеними. Водночас недостатньо аргументованою є криміналізація злочину, передбаченого ст. 336-2 КК України, оскільки, відповідно до результатів аналізу судової практики, покарання за таке протиправне діяння застосовується лише тоді, коли особа його вчинила до прибуття на місце несення служби. У всіх інших випадках такі діяння кваліфікуються за ст. 407–408 КК України без сукупності із злочином, передбаченим ст. 336-2 КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження теоретичних засад, а також практики кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців за кримінальним законодавством України розроблено наукові положення, що в сукупності спрямовані на розв'язання наукового завдання, яке полягає у визначенні меж кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень, уточненні особливостей застосування до військовослужбовців інститутів покарання та звільнення від покарання та розробленні на цій основі

системи заходів і засобів удосконалення національного кримінального законодавства. Основні результати проведеного дослідження є такими:

1. Проаналізовано генезис становлення та розвитку кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні. Встановлено, що межі кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців неодноразово зазнавали змін, які здебільшого полягали в їх посиленні. Застосування історичного та порівняльного методів надало підстави стверджувати, що тенденції кримінальної відповідальності й покарання військовослужбовців знаходяться в безпосередній кореляції з військово-політичними чинниками та факторами, які зумовлюють потребу в посиленні захисту відповідних суспільних відносин. З урахуванням змін, запропонованих авторами проєкту нового КК України, прогнозовано подальший розвиток військового кримінального права та посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців як в умовах воєнного стану, так і після його припинення або скасування.

2. Визначено підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності й покарання військовослужбовців. Доведено, що основними підставами соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців є нормативно-правові та кримінологічні, що зумовлено зростанням кількості військових кримінальних правопорушень і потребою у розв'язанні цієї проблеми шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру та встановлення додаткових кримінально-правових гарантій захисту прав військовослужбовців. Міжнародно-правові підстави здебільшого визначають межі та загальні засади кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, а також захист їх інтересів в умовах збройного конфлікту. Соціальні підстави безпосередньо пов'язані з кримінологічними та утворюють платформу для подальшого розвитку військового напрямку кримінального права.

3. Узагальнено апробований досвід європейських країн щодо кримінальної відповідальності й покарання військовослужбовців. Підсумовано, що кримінальне законодавство більшості розглядуваних держав має схожу з українською систему покарань і видів кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями. Схожими рисами визначено: 1) застосування однакових видів покарань, основними з яких є військове ув'язнення; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу службові обмеження для військовослужбовців; позбавлення державних нагород; 2) можливість заміни покарання у виді позбавлення волі більш м'яким за наявності визначених законодавством підстав; 3) схожі види кримінальних правопорушень, видів і розмірів покарань, які можуть бути призначені за їх вчинення (Латвія, Польща, Угорщина й Чехія).

Відмінними рисами визначено такі: 1) диференціація видів військових кримінальних правопорушень відповідно до конкретних суспільних відносин, на які здійснюється кримінально протиправний вплив (Словаччина, Чехія); 2) можливість застосовувати до військовослужбовців, яким призначено покарання у виді службових обмежень додаткових обов'язків (окрім відрахування в дохід держави певної суми) (Польща). Позитивним і доцільним для запозичення визначено створення окремого нормативно-правового акта, скерованого на

регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з посяганням на порядок несення військової служби (Німеччина, Франція).

4. Надано кримінально-правову характеристику видів покарань, що пов'язані з позбавленням волі та можуть бути призначені військовослужбовцям. Встановлено, що, попри системну роботу законодавця щодо вдосконалення видів покарань, пов'язаних із позбавленням волі, які можуть застосовуватись до військовослужбовців, низка прогалин залишається актуальною для правозастосовної практики. Більшість з них пов'язані з відсутністю єдиного підходу до систематизації видів військових кримінальних правопорушень, які унеможлиблюють застосування заохочувальних кримінально-правових норм, а також не до кінця відпрацьованим порядком застосування до військовослужбовців такого виду покарання, як арешт, що зумовлено потребою в удосконаленні кримінально-правової норми, у якій визначено підстави та межі його призначення.

5. Проаналізовано види покарань, не пов'язані з позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям. Констатовано, що на сьогодні система покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, які можуть бути призначені військовослужбовцям, потребує доопрацювання. Зокрема, це стосується потреби в удосконаленні підстав, які уможлиблюють застосування таких кримінально-правових заходів. Вказане надасть можливість уникнути випадків непослідовного та неоднакового застосування судами положень національного кримінального законодавства до осіб, які вчинили військові суспільно небезпечні діяння.

6. Схарактеризовано та уточнено розміри покарань, які можуть бути призначені за вчинення військових кримінальних правопорушень. Констатовано, що на сьогодні види й розміри покарань, які можуть призначатись за військові кримінальні правопорушення, потребують удосконалення. Вказане може стосуватись скорочення переліку видів покарань, передбачених альтернативними санкціями, відмови від застосування до військовослужбовців покарання у виді пробаційного нагляду (та перегляд можливості відмови від пробаційного нагляду як виду покарання, а також віднесення останнього до заходів альтернативного кримінально-правового впливу); доповнення санкцій кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення таким покаранням, як арешт, з урахуванням того, що воно може бути призначене виключно військовослужбовцям. Окремою проблемою визначено систематизацію видів і розмірів покарань, які призначають за кримінальні правопорушення, що мають еквівалентну суспільну небезпечність, а також забезпечення поступового використання видів покарань за ступенем їх суворості та відповідно до правил і послідовності, передбачених ст. 51 КК України.

7. Розкрито сутність безумовних видів звільнення військовослужбовців від покарання. Визначено, що за сучасних умов розвитку кримінально-правової політики, зокрема кримінального права, безумовні види звільнення військовослужбовців від покарання та його відбування зазнають певних трансформацій, які не завжди можуть бути оцінені як позитивні й ефективні. З

моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в Загальну частину чинного КК України було внесено низку змін і доповнень, спрямованих на вдосконалення інституту звільнення від покарання. Під час дослідження визнано доцільним внести такі зміни й доповнення до кримінального законодавства України: співвіднести види кримінальних правопорушень та розширити перелік діянь, які унеможливають застосування до особи положень, передбачених ст. 49 та 80 КК України, шляхом доповнення ч. 6 цієї норми кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки України; визначити в ст. 84-1 КК України перелік кримінальних правопорушень, які унеможливають застосування до особи такого виду звільнення від покарання (вказаними протиправними діяннями слід вважати тяжкі й особливо тяжкі насильницькі злочини, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку); у проєкті нового кримінального законодавства узагальнити та систематизувати особливості кримінальної відповідальності й покарання військовослужбовців.

8. Встановлено особливості умовних видів звільнення військовослужбовців. Зазначено, що пріоритетними напрямками вдосконалення умовних видів звільнення від покарання взагалі та військовослужбовців зокрема доцільно вважати такі: 1) систематизація підстав для застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням до військовослужбовців; 2) унормування додаткових обов'язків, які можуть бути покладені на військовослужбовця, умовно-достроково звільненого від відбування покарання; 3) визначення доцільності подальшої криміналізації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336-2 КК України; 4) уточнення переліку видів кримінальних правопорушень, які унеможливають застосування до особи виду звільнення від покарання, передбаченого ст. 81-1 КК України.

9. Сформульовано рекомендації стосовно вдосконалення національного кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців:

– викласти ст. 54 КК України в такій редакції:

Якщо особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з виконанням службового чи військового обов'язку, вона може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

– викласти ст. 62 КК України в такій редакції:

Стаття 62. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців

1. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації на особливий період, військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (крім

військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

2. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

3. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які вчинили військові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

– викласти ч. 1 ст. 69 КК України в такій редакції:

1. За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене статтями 402, 403, 405, 407, 408, 429, 437–439, 442, 442-1 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, за катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу. За вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених цією частиною, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ясеницький Ю. І. Підстави застосування до військовослужбовців окремих безумовних видів звільнення від покарання. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 355–359.

2. Ясеницький Ю. І. Особливості застосування до військовослужбовців окремих видів покарань, пов'язаних із позбавленням волі. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 4. С. 338–342.

3. Ясеницький Ю. І. Теоретичні та практичні засади застосування до військовослужбовців видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7 (67). С. 252–257.

4. Ясеницький Ю. І. Генезис становлення та розвитку кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 518–521.

5. Ясеницький Ю. І. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 562–569.

6. Ясеницький Ю. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 551–554.

7. Ясеницький Ю. І. Кримінальна відповідальність та покарання військовослужбовців: досвід Польщі. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 4 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 206–208.

8. Ясеницький Ю. І. Види покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, що можуть бути призначені військовослужбовцям. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 2 груд. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 50–53.

9. Ясеницький Ю. І. Розміри покарань, які можуть бути призначені за вчинення військових кримінальних правопорушень. *Актуальні питання реформування правової системи держави: теорія та практика* : матеріали круглого столу (Київ, 26 трав. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 59–62.

10. Ясеницький Ю. І. Окремі проблеми пеналізації військових кримінальних правопорушень. *Theoretical foundations of law, public management and practice of their application* : International scientific conference: conference proceedings (December 25–26, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 319–321.

11. Ясеницький Ю. І. Кримінальна відповідальність та покарання військовослужбовців: досвід Латвії. *Modern Achievements in Legal Science and Practice* (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 175–177.

12. Ясеницький Ю. І. Безумовні види звільнення військовослужбовців від покарання. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 224–227.

АНОТАЦІЯ

Ясеницький Ю. І. Кримінальна відповідальність та покарання військовослужбовців за кримінальним законодавством України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

На основі аналізу наукових праць, законодавчих та інших нормативно-правових актів, статистики правоохоронних органів, а також судової практики в дисертації здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців за кримінальним законодавством України. Проаналізовано та уточнено особливості становлення та розвитку кримінальної відповідальності військовослужбовців в Україні. Визначено позитивні зарубіжні риси щодо кримінальної відповідальності військовослужбовців, які можуть бути інтегровані в національне кримінальне законодавство. Охарактеризовано та вдосконалено кримінально-правові норми, у яких визначено підстави застосування до військовослужбовців каральних і заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. На підставі отриманих результатів, а також узагальнення теоретичних підходів учених та судової практики запропоновано систему змін і доповнень до національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, покарання, військовослужбовці, військові кримінальні правопорушення, умовні види звільнення від покарання, безумовні види звільнення від покарання, воєнний стан, встановлений порядок несення військової служби, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, непокоря.

ANNOTATION

Yasenytskyi Yu. I. Criminal liability and punishment of military personnel under the criminal legislation of Ukraine. – *Manuscript rights.*

Dissertation for the degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal enforcement law – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation represents one of the first comprehensive studies in Ukraine addressing the issues of criminal liability and punishment of military personnel under Ukrainian criminal law during martial law. The research defines the scope of criminal liability for committing military criminal offenses, clarifies the specific features for the application of punishment and release from punishment, and proposes a system of measures to improve national criminal legislation.

The analysis of historical and legal foundations shows that the norms defining the limits of criminal liability for special subjects are historically rooted and aimed at protecting relevant social relations. Historical and comparative legal analysis has made it possible to identify trends in the development of military criminal law and to substantiate grounds for improvement of certain legal institutions. The study proves a gradual strengthening of criminal liability boundaries for military personnel, which is explained by the needs of the defense sector, regulation of state-military relations, development of military criminal law, and the necessity of distinguishing legal measures applied to civilians and military personnel.

It is concluded that the absence of clearly defined international legal principles regarding the criminal liability and punishment of military personnel complicates the

development of this area in national law. It is argued that the grounds for social conditioning of liability should include normative-legal, social, criminological, and international legal factors. The constitutional framework is based on the Constitution of Ukraine, which defines the protection of the homeland and territorial integrity as a fundamental principle.

A comparative analysis of foreign legislation (Latvia, Poland, Czech Republic, Slovakia, Germany, and France) reveals similarities in punishment systems and types of offenses committed by military personnel. At the same time, some countries have unique approaches: for example, Poland applies additional duties alongside service restrictions, while the Czech Republic and Slovakia differentiate types of military crimes depending on the object of encroachment. The experience of Germany and France in adopting separate laws on the criminal liability of military personnel is assessed positively and is also proposed for implementation in Ukraine.

The dissertation substantiates the advisability of amending Article 62 of the Criminal Code of Ukraine to stipulate that committing a military criminal offense during martial law excludes the possibility of imposing punishment in the form of detention in a disciplinary battalion. Attention is drawn to inconsistent judicial practice regarding the imposition of additional punishments, as well as the lack of a clear mechanism for distinguishing cases where imprisonment is replaced by service restrictions or detention in a disciplinary battalion.

It is proven that the current sanctions do not always correspond to the social danger of the offences committed and the needs of wartime. The study analyzes gaps in the application of release from punishment, particularly under Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, which creates conditions for judicial subjectivism. Special attention is paid to the criminalization of the offense under Article 336-2 of the Criminal Code of Ukraine (evasion of enlistment for military service under contract), which, according to the author, requires reconsideration due to its low prevalence and duplication with other norms (Articles 407, 408 of the Criminal Code of Ukraine).

The dissertation concludes that the effectiveness of applying conditional early release for military service remains questionable, and the absence of an international mechanism for protecting the rights of military personnel complicates the formation of a balanced criminal law policy. The proposed directions for legislative improvement aim to enhance the quality of regulation of criminal liability and punishment of military personnel during and after martial law.

Key words: criminal liability, punishment, military personnel, military criminal offenses, conditional types of exemption from punishment, unconditional types of exemption from punishment, martial law, established procedure for military service, unauthorized abandonment of a military unit or place of service, desertion, disobedience.